

Demeter Márton – Tóth János

KRÍZISJELENSÉGEK VAGY TÚLZOTT ELVÁRÁSOK? RENDRHAGYÓ PROBLÉMÁK A SZAKÉRTŐI BÍRÁLATOK INTÉZMÉNYE KÖRÜL¹

A tanulmány első felében a tudományos cikkek lektorálásának intézményét igyekszünk egyrészt elméleti (logikai), másrészt gyakorlati szempontból az ész ítélőszéke elé állítani, nem feledkezve meg a történeti perspektíváról sem. A lektorálást, mint a tudományos legitimáció intézményét annak tágabb, akadémiai kontextusában értelmezzük, ezáltal kapcsolódva általában a tudományos és képzési bírálatokkal összefüggésben tárgyalható részben ismeretelméleti, részben etikai kérdésekhez.

A tudományos ismeret specifikációi, mint a tudományos kontroll szükségességének megalapozó feltételei

Nyilvánvaló, hogy a szakértői bírálatok egy fontos tekintetben kontrollt gyakorolnak a szakértett szöveg felett. Ez a kontroll maga – amely voltaképpen dönt a szöveg sorsáról – többféle dinamikában ölthet testet: ereje a szöveg teljes elutasításától a módosítási parancsokon keresztül a változtatások nélküli elfogadásig terjedhet. Az olyan, identitásukat tekintve racionális típusú társadalmi képletek esetében, mint amilyen önmeghatározása szerint a tudomány is, ezt a kontrollt nem lehet valamiféle igazolásra nem szoruló tekintélyre alapozni, így a kontroll szükségességét magát előzetesen igazolnunk kell. Mármost erre az igazolásra alapvetően kétféle módon juthatunk el. Az első módszer abban állna, hogy a tudomány feletti kontroll jelenlétét önmagában evidens, apodiktikus tényként kezeljük. Önmagában alapvetőnek kellene tekintenünk azt, hogy a tudományos szöveg akkor minősülhet tudományos szövegnek, ha azt valamely – korábban a „tudományos” minősítést már elnyert – ágencia meghatározott minősítést követve előzetesen annak minősíti, és utólagosan nem kérdőjelezi meg érdemben e minősítést. Vagyis az ellenőrzöttséget (kontrolláltságot), mint fogalmat, meg kellene találnunk és fel kellene tudnunk mutatni a tudományosság fogalmában.

Csakhogy, természetesen, erre nem leszünk képesek, lévén a szakmai lektorálás rendszere földrajzilag és kronológiailag is egy viszonylag behatárolt területen jelentkezik egyál-

¹ Ez a cikk a Magyar Kommunikációtudományi Társaság 2014-es konferenciáján elhangzott előadás [Tóth János, Demeter Márton (2014): Krízisjelenségek vagy túlzott elvárások? Rendhagyó problémák a szakértői bírálatok intézménye körül. *MKTT Konferencia 2014. Kommunikáció, Kreativitás, Kultúra*. Budapest, 2014.11.28.] módosított leírata.

talán, s minthogy az a priori igaz kijelentéseket nemhogy empirikusan, de még elvben sem cáfolhatjuk, az önevidens tudományos kontroll eszméjét el kell vessük már jóval azelőtt, hogy részletesebben bemutatkozott volna.

Valójában maguk a tudománymetodológiák (pontosabban az azokat megalapozó tudományfilozófiák) sem érvelnek szokásosan a kontroll apodiktikussága mellett: sokkal inkább egy másik utat választanak, vagyis annak a posteriori igazolását, hogy a tudományos módszereknek tartalmazniuk kell a módszeres külső kontrollt annak érdekében, hogy a tudományos ismeret megkülönböztetett szerepét ki lehessen mutatni más megismerési módok opozíciójában. A kontroll tehát a tudományos ismeretet specifikáló tényezők meglétét legitimálja. E tényezők mineműségével kapcsolatban természetesen nem kell totális egyetértésben lennünk, de néhány alapvető pontban a legtöbb szerző egyetért.

Általában igen fontosnak tekintjük például az eredetiség kérdését, vagyis azt, hogy egy adott szöveg megfelelően referál-e az általa állított mondások eredetére, legyen az például egy másik tanulmány, egy kísérlet, egy diagram vagy egy fotó. A hivatkozások nélküli szövegek így automatikusan a szerző saját szövegének tekintendők: ezek forrása tehát – némileg pontatlanul fogalmazva – a szerző mentális világa. Mondanunk sem kell, hogy az eredetiség e fenti értelmében hibás szöveg plágiumnak minősül, és a tudományos közlemények feletti kontroll gyakorlója az ilyen szövegek publikációját – további következmények mellett – meg kell, hogy akadályozza. Ezt a gyakorlatot szintén nem tekinthetjük önevidensnek, hiszen az autonóm szerzőség kategóriájával nem rendelkező társadalmi képletekben az eljárás még csak nem is problematizálható, azonban a tudományos közegben mégiscsak indokolható, hiszen – csak hogy a legegyszerűbb dolgot említsük – az autonóm szerző a szerzősséggel kapcsolatban felmerülő pozitív jogok és juttatások mellett egyben a felelősség viselője is. Az eredetiség egyúttal azt is jelenti, hogy a publikálásra szánt szöveg még nincs publikálva. Miután nyilvánossá tenni, és ezért megfelelő (akár anyagi, akár tudományos kreditekben számolt) jutalomban részesülni logikailag csak még nem nyilvános (tehát még publikálatlan) szöveget lehet, jogos kontrolligénnyel lép fel az az ágencia, amely a már korábban publikált szövegek újrapublikálását megakadályozni igyekszik.² Harmadszor, az eredetiség olykor a hozzáadott érték fogalmát is magában foglalja, vagyis a puszta kompilációnál egy kicsivel többet. Meg kell jegyezni azonban, hogy ez az eredetiséggel kapcsolatos harmadik kritérium viszonylag ritkán teljesül, valamint tartalma tudományterületenként eltérően is definiálható.

Az eredetiségnél egy fokkal bonyolultabb kritérium a hitelesség vélelmezése és ellenőrzése. A tudományos publikáció kontrolljának esetében a hitelesség praktikusán az alkalmazott módszer, protokoll, paradigma terminusaiban ragadható meg, valamint kiterjed a publikáció kódjára, leggyakrabban valamely diszciplína tudományos nyelvére. A legitimnek tekintett módszerek, paradigmák stb. divergenciája azonban nem teszi lehetővé, hogy a kontrollt gyakorló ágencia mintegy formálisan, a szövegből mint szövegből felmérje az alkalmazások hitelességét: vagyis, a módszertani részt a szövegbe a szerzőnek kell beillesztenie. A szöveg hitelessége tehát épp abban fog megmutatkozni, hogy az alkalmazott módszerekkel kapcsolatban reflexív viszonyt mutat fel. Amennyiben elfogadjuk, hogy ez a módszertani transzparencia és reflexivitás a tudományosság egy bazális kritériuma, akkor egyben elfogadjuk az ide vonatkozó kontroll lehetőségét és szükségességét. Elvileg tehát a kontrollt gyakorló ágenciának, amennyiben egy szöveget a publikálástól eltanácsol, azt kell igazolnia, hogy a) a szöveg nem utal semmi-

² Természetesen az ide vonatkozó szabályozás finomabb distinkciókat tud kezelni, mint a plágiummal kapcsolatos rigid eljárás. Például egy már nem kapható vagy (nyelvi vagy más okból) nehezen elérhető korábbi publikáció ellenére szélesebb körben vagy más nyelven történhet publikáció s így ez a nyilvánosság kiszélesítésének számít. Ugyanakkor *mindezt* illik lehivatkozni a frissebb publikáció alkalmával.

lyen tudományos paradigmára, módszerre, protokollra b) hamisan utal rá, vagyis megnevezi, de nem, vagy rosszul alkalmazza c) inadekvát paradigmát hivatkozik és használ. A tudományos nyelvezet ellenőrzése maga is paradigmafüggő, így arra a paradigmákkal kapcsolatban fenn említett megjegyzések vonatkoznak a kódra való megszorítással.

Végül, minthogy a tudományos szövegek maguk a nyilvános szövegek egy fajtáját alkotják, szükségszerűen vonatkoznak rájuk a nyilvános szövegekkel összefüggésben lévő tágabb kontextus mintázatai, például az emberi jogok védelmével kapcsolatos szabályozás.

A lektorálás a legitimáció hierarchiájában

A tudományos szövegek hierarchiáját – az ideálisnak tekinthető körülmények között – maga a tudomány, mint jellegzetes társadalmi intézmény kódolja. Esetünkben most nem a tudományos szövegek általában vett tudományos értékét elemezzük (mondjuk a megjelenés helyével összefüggésben), hanem a tudományos életpályán elfoglalt tipikus szerepük tekintetében. A példákat a magyar oktatási rendszer mintázataiból merítettük, ezért feltételezzük, hogy gondolat kísérletünk alanya egy magyar tudós, aki tudósságával kapcsolatos minősítéseit Magyarországon szerezte a szokásosnak tekinthető körülmények között.

Tudósunk első, a fenti értelemben vett tudományos szövegeit (tehát amelyek felett az úgynevezett tudományos szempontok szerinti kontrollt gyakorolták) vélhetően a BA képzés során hozta létre. Ekkor elmondták neki, hogy a tudományos szöveg (házi dolgozat, avagy a roppant igénytelen ám mégoly népszerű elnevezésű 'beadandó') nem lotható az internetről, van neki egy meghatározott stílusa, bizonyos szerzők gondolatai önevidens módon helyet kaphatnak benne, másoké viszont csak alapos indoklás után: Newton vagy Darwin neve tartalomsemleges módon mutat jól tetszőleges beadandókban, a zöldséges Horvát Mani néni gondolatainak közlése azonban megalapozásért kiált. A helyi tanerő természetesen a kontroll agresszív vagy kevésbé agresszív változatát részesítheti előnyben: a dolgozatot újra írathatja vagy élből elégtelent adhat rá, ha a kívánt feltételek megsérülnek. Egy ponton tudósunk elérkezik a BA szakdolgozat elkészítésének mérföldkövéhez, ahol tudományos módszertani képességeit egyrészt konzulense, másrészt opponense(i) kontrollálják. A konzulens és az opponens szerepei világosan megmutatják, hogy itt egy arisztotelészi értelemben vett szülő/gyerek viszonyról van szó³, ahol az egyik fél *egyelőre jobban tudja* azt, amit a másikon kér számon. Hasonló szituáció figyelhető meg az MA szakdolgozat védésekor is.

A doktori tanulmányok befejezését követő PhD disszertáció megvédése formálisan a fenti sémát követi, amennyiben konzulensi és opponensi kontrollal zajlik. A konzulens kontrolláló szerepe nem csak a dolgozat vezetésére terjed ki, hanem beleegyező nyilatkozata szükséges a disszertáció védelemre bocsátásához is. Az opponensek írásban fejtik ki minősítő véleményüket, melyre a jelöltnek szintén írásban kell válaszolnia. Újdonságként jelenik meg a BA és MA fokozatok megszerzéséhez képest, hogy itt a PhD jelölt írásbeli válaszai és az opponensi vélemények is nyilvánosak, így a racionális rekonstrukció számára hozzáférhetőek. A viszony formálisan ugyanakkor még mindig inkább a szülő/gyermek dichotómiára hasonlít, hiszen a kontroll végig az opponencia és a bíráló bizottság oldalán áll, de a jelölt írásbeli válaszaik okán az egyenlőség, de legalább a potenciális egyértelműsítés irányába billenti a mérleget.

Az, hogy a PhD disszertáció megszerzésével a jelölt a tudósközösség részévé válik abban is megnyilvánul, hogy a nyugati típusú tudományos modellekben általában a PhD a legmagasabb minősítésű fokozat, az ezt követő kontroll ezért már nem a gyerek/szülő, s pláne nem az úr/szolga arisztotelészi dichotómiája mentén zajlik, hanem tudományos szempontból egyenlők közötti viszonynak számít. Több, elsősorban posztoszocialista struktúrában azonban létezik

³ Vö: Arisztotelész (1994)

egy bizonyos tisztázatlan értelemben magasabb 'fokozat', az akadémiai doktori vagy nagydoktori cím, melyet szintén hivatalos bírálók minősítenek:

A hivatalos bíráló bírálatában részletesen értékeli a doktori mű tudományos eredményeit, annak újdonságát, érdemeit és hiányosságait, valamint azt, hogy hiteles adatokat tartalmaz-e. Ennek alapján tételesen nyilatkozik arról, hogy a mű mely téziseit fogadja el új tudományos eredményként, és melyeket nem, végül hogy a doktori művet nyilvános vitára alkalmasnak tartja-e, avagy nem. (...) A hivatalos bírálói véleményeket a kérelmezőnek meg kell küldeni, aki a véleményekben foglaltakra három hónapon belül írásban köteles válaszolni. (A Magyar Tudományos Akadémia Doktori Szabályzata 2014: 37. § 3)

Látható, hogy az akadémiai doktori értekezés esetén szintén hierarchikusan szervezett kontroll irányítja a jelölt minősítését, azonban – a PhD disszertációtól eltérően – már témavezetői asszisztencia nélkül, tehát, ha más nem is, a jelöltek tudományos nagykorúsága feltételezve van. Összefoglalva, tudósjelöltünk tudományos dolgozatainak minősítése a BA szinttől a nagydoktori fokozatig kontrollált körülmények között történik, melyekre – az arányok folytonos eltolódásával a nagyobb önállóság irányába – az alábbi közös szempontok jellemzőek.

- a. *A dolgozat elkészítéséhez és beadásához képest a priori felkészültséget feltételez a kontrollt gyakorló ágencia eljárásait illetően. A diák, majd később a disszerens tudja, hogyan kell eljárnia annak érdekében, hogy minősítése pozitív legyen, és azt is tudja, hogy ezek a feltételek nyilvánosak.*
- b. *A kontrollt gyakorló ágencia felkészültségei hierarchikusan valamilyen értelemben (extenzív és/vagy intenzív értelemben) magasabb osztályba sorolhatók, mint a megítélt szöveg létrehozójának felkészültségei.*
- c. *A kontrollt gyakorló ágencia nevesíthető és nevesített individuumokban utolérhető*
- d. *Az ágencia kontrolláló tevékenységét szövegek formájában végzi, mely szövegek nyilvánosak*

Speciálisan a tudományos közösség előszobájába (PhD disszertáció) illetve a nappaliba is bejutva (nagydoktori dolgozat) már a kontrollált esetleges ellenvéleménye is visszahathat a kontrollt gyakorló ágenciára, sőt, minden tapasztalat szerint vissza is hat. Ezért

- e. *A tudományos közösségbe való bebocsáttatás magasabb szintjein elvi lehetőségként megjelenik a kontroll kontrollálása, ennek három szükséges előfeltételével.*
 1. *A kontrollt gyakorló ágenciák individualizálhatóak és nevesítettek, tehát felelősségre vonhatóak;*
 2. *A kontrollt megtestesítő szövegek nyilvánosak;*
 3. *A kontroll páciense, a kontrollált, ezekre a nyilvános szövegekre nyilvános szövegekkel válaszolhat, tehát a kontrollálók és kontrollált között végbemenő argumentáció racionálisan rekonstruálható.*

A fenti előfeltételek nyilvánvaló következménye – ami a tudományos publikációkkal kapcsolatos kontrollt a szűkebb társadalmi nyilvánosság, tehát a teljes tudományos közösség számára legitimálja – pedig a következő.

T1 Minthogy a tudományos minősítőben részt vevő valamennyi szereplő kiléte és a kontroll szempontjából releváns megmozdulásai (szövegei) egyaránt nyilvánosak, a minősítésben érvényre jutó kontroll valódi ágense elvben a teljes tudományos közösség.

A fenti szempontokból, különösen az ezek korolláriumaként értelmezhető T1-ből egyenesen következik, hogy nem csak a kontrollált, hanem a kontrollt gyakorló individuális ágensek is ugyanannak a kollektív ágensnek a tagjaiként fungálnak. A köztük lévő hierarchikus differen-

cia elvben felkészültség-alapú, mely felkészültség tudományos szövegekben implementálódik. Ezek az implementálódott felkészültségek, miután nyilvánosak, maguk is kontroll tárgyai, és mivel nem csak nyilvánosak, hanem nevesíthetőek is, hierarchikus mozgásokat indikálhatnak. Általuk ugyanis a szerzők magasabb hierarchikus szintre léphetnek a tudományos közösségen belül – például diplomákat, fokozatokat nyerhetnek el – ugyanakkor elvben szövegeik tudományos értéke is megkérdőjelezhető, s ennek lehetnek következményei (például egy, a racionális rekonstrukció után demonstrálható módon dilettáns bírálat szerzője esetében, ha nem találhatók enyhítő körülmények, a szakértői volt kérdésessé válhat).

Az arctalanság arcátlanságai

Az előző alfejezetben megmutattuk, hogy a tudományos szövegek minősége, melyek felett tág értelemben a tudományos közösség gyakorol kontrollt, hierarchikus mozgásokat indikálhat a tudományos közösségen belül. Mindez azt jelenti, hogy a kontroll tétje egzisztenciális értelemben komoly, s amennyiben a nyilvánosság és a nevesíthetőség feltételei együttesen teljesülnek, a kontroll kérdését az ágensek komolyan is veszik. A kontroll eddig elemzett fajtáiban mindkét feltétel teljesül mind a kontrollált, mind a kontrolláló ágensek tekintetében, s ennek megfelelően az elemzett helyzetekben létrehozott minden szöveg (tehát a bírálati szövegek is) potenciális következmények dinamikájában mozognak.

Az alábbi mátrix (1. táblázat) a nyilvánosság (Ny) és a nevesítettség (N) lehetséges kombinációját mutatja meg a kontrollált (a1) és a kontrolláló (a2) ágensekkel való összefüggéseikben.

1. táblázat

Nyilvánosság és nevesítettség

	(a1)(N)	(a1)(-N)	(a2)(N)	(a2)(-N)
(a1)(Ny)				
(a1)(-Ny)				
(a2)(Ny)				
(a2)(-Ny)				

A gyakorlatban – változó gyakorisággal – praktikusán bármelyik kombináció előfordulhat. Mi most a két leginkább kézenfekvő és elterjedt változatot elemezzük. Az első esetről tulajdonképpen már el is mondtunk minden lényegeset: ide tartozik a kontroll azon formája, melyben mind a kontrollált, mind a kontrolláló ágensek nevesítettek, a kontroll közvetlen tárgyát képező szöveg és a kontrollt közvetlenül megvalósító szöveg egyaránt nyilvános. Az ide tartozó paradigmatis esete a nyilvános és nevesített PhD disszertáció a nyilvános és nevesített opponensi bírálatokkal és az azokra adott nyilvános és nevesített válaszokkal. Az ide vonatkozó hierarchikus feltételekből adódóan az valószínűsíthető, hogy, egyfelől, a kontroll tárgyát képező szöveg a szerző legjobb tudományos felkészültsége mellett és demonstratív jelleggel jön létre, vagyis a jelöltnek épp ezt a tudományos felkészültséget kell demonstrálnia a szöveg útján. Ennek sikertelensége magának a disszertációnak (tulajdonképp: magának a jelöltnek) a sikertelenségével ekvivalens. Másrészt az opponensi bírálatoknak minimum ugyanolyan, de praktikusán magasabb tudományos igényességet kell felmutatniuk, mint a bírált szövegnek (épp ebből, és csak ebből adódik az opponenciát képviselő bírálati szövegeknek a kontrollt megtestesítő hierarchikus pozíciójuk). S valóban, az épp elő szokott fordulni, hogy egy PhD disszertációt nem sikerül megvédeni, arra az elméletileg lehetséges esetre azonban nem nagyon tudunk példát mondani, hogy egy névvel vállalt, nyilvános opponensi bírálat outsider-

nek találtatik. Ismét érdemes hangsúlyozni, hogy amennyiben a tényleges kontrollt a tudományos közösség gyakorolja, úgy – szemben az egyelőre közösségen kívüli disszerens elbukásával – a közösségen belüli opponens elbukása az egész tudományos közösségre kihat, kezdve az opponenseket felkérő doktori iskolára, és így tovább. A nyilvános, nevesített és ezért kockázatos opponensi bírálatok ezért

- a. demonstratívák a szerző hierarchikus felkészültségeire nézve (amely magában foglal, sőt felülmúl minden kategóriát, mely a disszerenstől tudományos kritériumként elvárt)
- b. reflexívek a szerző tudományos beágyazottságára nézve (vagyis az opponensek általában világosan megfogalmazzák azon problématerületeket, melyek bírálatára hitük szerint alkalmasak, illetve rámutatnak azon pontokra, melyekre vonatkozóan nem minősülnek szakértőnek).

A másik prototipikus esetet képviseli a tudományos folyóiratokban elvárás szerűen alkalmazott kettősvak bírálati rendszer. Az itt érvényesülő kontroll elvben a pusztán tudományos szempontok érvényesülését hivatott elősegíteni az által, hogy sem a kontrollált, sem a kontrolláló ágencia nincs nevesítve, valamint a kontrollt implementáló szövegek sem nyilvánosak. A folyamat elvben a következőképp történik. A potenciális szerző beküldi a kontrollálandó szöveget a szerkesztőségbe, természetesen anonimizálva. Ott egy szerkesztő – valamiféle individuális vagy kollektív szakértői kontrollt követően – továbbítja a szöveget a kontrolláló ágensek (szakértő bírálok) felé. Ők megírják a névtelen bírálatokat, s azok egy reverz mediális (szerkesztőségi) úton visszajutnak a szerzőhöz.

A fenti eljárás legitimitációját elvben az anonimitással elérhető érték és érdekemlegesség szolgáltatja. Érdekes módon azonban ez a legitimitáció maga általában nincs legitimálva, vagyis nem tudjuk, hogy ez az eljárás tartalmaz-e tudományos értelemben vett többletet az előzőekben ismertetett nevesített és nyilvános bírálati gyakorlattal szemben. A legitimitáció jogos igénye legalább azt motiválja, hogy az idevágó igazolás lehetőségeit végiggondoljuk. Itt most csak a két legegyszerűbb problémafelvetéssel kívánunk élni.

Először is, elméletileg, amennyiben feltesszük, hogy az anonimitás és a nyilvánosság kizárása önmagában érték, úgy megkérdőjelezhetjük, hogy a diplomavédések és PhD védések miért nem kettősvak lektorálás útján kontrolláltak. Logikailag ugyanis abból, hogy mindkét területen ugyanúgy tudományos teljesítményértékelés zajlik, egyenesen következik, hogy mindkét területen a hasznosabb módszert kell követnünk.

Másodszor, gyakorlatilag, egyszerű tartalomelemzéssel megállapítható, hogy melyik módszer használata során keletkeznek jobb tudományos minőségű szövegek *mindkét oldalon*. A számunkra érdekesebb oldal természetesen a bírálati oldal, hiszen a bírált szövegek – tudományos folyóiratokban legalábbis – leggyakrabban már tudományos fokozattal rendelkező, a tudományos közösség gyakorlatában kutatóként aktívan résztvevő ágensektől származnak, vagyis felkészültségük a bírálati rendszerektől függetlenül is magasabb, mint korábbi fokozatszerzési eljárásaik időpontjában. A bírálati szövegek tartalomelemzése tehát azt kutatná, hogy az adott szöveg a.) teljesíti-e azokat a tudományos elvárásokat, melyeket az adott szerző egy nyilvános és nevesített véleményben ésszerű módon demonstrálni óhajtana b.) meghaladja-e az imént említett elvárásokat.

A kettősvak bírálati rendszerben az érték- és érdekemlegesség biztosítására ugyanakkor nem csak az anonimitás szolgál, hanem az általában vett tudományos szocializáció (amely során a szocializációs folyamatban a tudományos beavatás és működés során a későbbi bíráló alkotásai ugyanúgy sorozatosan alávetetnek kettősvak bírálatnak; így mintázva-kódolva azt a gyakorlatot, amit neki később hasonlóan kell megvalósítania) és a – sokszor nagyon precíz formában, tételesen megküldött kiadói irányelvek. Ezek általában egyaránt megkísérlik kizárni a gazdasági és a személyes elfogultságokat is; ennek gyakorlatát mutatnánk be röviden a

Magyar Kommunikációtudományi Társaság által kiadott KOME – An International Journal of Pure Communication Inquiry c. folyóirat kiadói gyakorlatában.

Az elfogultságok érvényesülését a szerkesztők mind a bírálók, mind pedig a szerzők esetében törekednek kiküszöbölni. A bírálók a bírálati felkérések mellé kapnak külön file-ban „irányelveket” a bírálat készítéséhez, a jelen témában releváns részek a következők:

Néhány esetben elengedhetetlen a lektorálásra történő felkérés visszautasítása. Amennyiben a lektor úgy érzi, hogy nem rendelkezik a tanulmány témájában megfelelő szakmai jártassággal ahhoz, hogy tudományos értékét megítélje, a tanulmány bírálatát vissza kell utasítania. A lektorálásra kijelölt idő a kézirat kézhezvételétől számított ~4 hét – amennyiben előre látja, hogy ez a határidő az Ön számára nem tartható, kérem ne vállalja a felkérést. Szintén kérjük a felkérés, illetve a bírálat megírásának visszautasítását azokban az esetekben, amikor a lektor a tanulmány

- témaválasztása
- episztemológiai alapállása
- az alkalmazott érvelés típusa
- hivatkozott szerzői
- vagy végkövetkeztetése(i)

alapján úgy érzi, hogy nem tudna tudományosan pártatlan maradni a bírálat folyamatában. (Tóth 2012)

A folyóirat a szerzőktől pedig, az ún. „Publishing Agreement” aláírásakor a következő nyilatkozat megtételét kéri:

Ezennel nyilatkozom, hogy

1. (...)
2. (...)
3. Nem kötöttem sem szóban, sem írásban a kutatás egyetlen szponzorával sem olyan egyezségeket, ami megakadályozná, hogy bármilyen eredményt közöljek, vagy hogy olyan analízistípust vagy elemzési módszert válasszak, amit egyébként megfelelőnek tartok, vagy hogy úgy kommentáljam vagy magyarázzam az eredményeket, ahogyan azt megfelelőnek tartom.
4. Nem kötöttem sem szóban, sem írásban a kutatás egyetlen szponzorával sem olyan egyezségeket, ami arra kötelez, hogy az elért eredményeket egy meghatározott sorrendben vagy kontextusban közöljem, hogy egy meghatározott elemzéstípust használjak, hogy a leadott cikkben egy bizonyos módon kommentáljam vagy magyarázzam bármelyik eredményt, vagy az elkészítéséhez felhasznált anyagot. (KOME – An International Journal of Pure Communication Inquiry 2012)

A bírálók esetében a folyóirat tehát törekszik arra, hogy ne csak a szakmai kompetenciát és a relatíve gyors bírálati folyamatot biztosítsa, de az esetleges ideológiai vagy episztemológiai elfogultságok kezelésére is törekszik, ugyanis olyan tudományterületen (kommunikáció- és médiatudományok) működik, ahol hagyományosan nagyobb szerepe van a különböző ideológiák és világnézetek, kutatási paradigmák melletti elköteleződéseknek. Az efféle „episztemológiai normakontroll”, ami a tudományos szocializációval válik részévé egy bíráló tudományos identitásának, jelentősen befolyásolhatja egy-egy közlésre szánt tudományos eredmény pozitív vagy negatív bírálatát, így érdemes elkerülni azt a helyzetet, hogy a külső bíráló egy olyan alapállásból értékeljen egy kéziratot, amely nem kompatibilis azzal, amelyből azt megírták, vagy esetleg egyenesen ellentmond az adott területen általánosan elfogadott paradigmáknak (Tóth 2014: 34–35). A szerzőkkel aláíratott nyilatkozattal pedig azt próbálják kiküszöbölni, hogy ezek az episztemológiai elfogultságok a kutatás szponzorai felől érvényesüljenek.

Míg a tudományos közlés gyakorlatában a szponzorok nevesítése teljesen standard és elfogadott, a bírálók nevesítése már problematikusabb. A rendelkezésünkre álló empirikus anyag ráadásul azt mutatja, hogy a kettősvak bírálati rendszerek által generált bírálati szövegek általában távolról sem érik el a nyilvános és nevesített opponenciáktól megszokott tudományos minőséget, így azt a következtetést kell levonnunk, hogy a kettősvak bírálati rendszerek empirikusan problematikusak, kiegészítésekre szorulnak, amennyiben

- a. a bírálati rendszerekben szükséges volna olyan speciális (az adott folyóiratra jellemző) tudományos szempontok direkt megfogalmazására, melyeket a bírálók-nak követniük kell;
- b. a bírálati rendszerekben szükséges volna azon általános (minden tudományos szövegre illetve az adott szűkebb diszciplínára nézve érvényes) szempontok demonstratív érvényesülésére, melyek hiánya dilettantizmusra, megléte szakértelemre utal
- c. a bírálati rendszerekben legalább a nyilvánosság kritériumát érvényesíteni kellene, amennyiben a szerző ezt igényli. A tudományos nyilvánosság számára elvben lehetőséget kellene teremteni a rekonstrukcióra, vagyis a szerző nyilvánosan védhesse meg álláspontját a dilettáns kritikával szemben, ha ilyen helyzet adódik.
- d. a tudományos közösség kontrollja ilyen helyzetekben legyen kényszerítő erejű.

A fentiekből világos, hogy az anonimitással járó esetleges előnyök esetleges hátrányokat indikálnak, melyekre csak a nyilvános kontroll, a szakmai önszabályozás lehet a gyógymód. Nem lehet nem észrevenni ugyanis, hogy a tudományos nyilvánosság kontrollja itt mintegy az individuális ágenciát helyettesíti, szerepe pedig annál nagyobb, minél kevésbé érhető el a kontrolláló individuum mint individuum. Ennek belátásához elég utalni arra, hogy például a PhD védek esetében, ahol a kontrolláló ágensek szövegei nyilvánosak és nevesítettek, a szakmai nyilvánosság szerepe általában szinte formális.

IRODALOM

Arisztotelész (1994) *Politika*. Gondolat Kiadó.

A Magyar Tudományos Akadémia Doktori Szabályzata (2014). Internet:

http://mta.hu/data/cikk/12/56/31/cikk_125631/0DSZ-egyseges_2014_06_25.doc
[letöltés időpontja 2015.04.23]

KOME – An International Journal of Pure Communication Inquiry (2012) Publishing Agreement for an Original Article. Kiadatlan kézirat.

Tóth János (2012) Irányelvek a KOME szakmai lektorai (referensei) számára. Kiadatlan kézirat.

Tóth János (2014): Szimulakratív szignifikáció es szimulakratív szinterek – egy deviáns publikációs gyakorlat vizsgálata. *Információs Társadalom* 14(2), 24–44.